

АГРОКЛАСТЕР ФАОЛИЯТИНИ БОШҚАРИШНИНГ “БАЗАВИЙ” МОДЕЛИ**А.Ж. Абдуллоев****БухДУ, “Иқтисодиёт” кафедраси мудири,
профессор, и.ф.д. (DSc)****<https://doi.org/10.5281/zenodo.20093260>**

Ҳар бир соҳада бўлган сингари аграр соҳада ҳам хўжалик юритиш фаолияти самарадорлиги кўрсаткичларини мунтазам баҳолаб бориш талаб этилади. Бунда хўжалик юритиш фаолиятини бошқариш жараёнида қабул қилинаётган қарорларнинг қанчалик тўғри ва аниқ мақсадга йўналтирилганлиги билан биргаликда, мавжуд муаммоларни ҳам аниқлашга эришилади. Иқтисодий адабиётда хўжалик юритиш фаолияти самарадорлиги бошқарув қарорларининг қанчалик тўғри қабул қилинганлиги билан ўзаро боғлиқ жараён эканлиги ҳақида турли илмий қарашлар шаклланган.

Жаҳонда қишлоқ хўжалигининг ривожланиш салоҳиятидан самарали фойдаланишда аграр соҳани кластеризациялашга устуворлик қаратилиб келинмоқда. Бу орқали соҳада ишлаб чиқариш харажатлари қисқариб, табиий ресурслардан оқилана фойдаланиш билан биргаликда, глобал рақобатбардошлик кўрсаткичини яхшилашга эришилмоқда. Жумладан, агрокластер таркибига кирувчи қишлоқ хўжалиги субъектларининг капитализациялашув даражалари ортиши ҳисобига аграр соҳанинг инвестицион жозибадорлиги таъминланмоқда. Шунингдек, агрокластер таркибига кирувчи қишлоқ хўжалиги субъектлари билан биргаликда, бошқа соҳа вакиллари ўртасидаги ижтимоий-иқтисодий муносабатларнинг чуқур интеграциялашуви соҳада кооперацион бошқарувнинг замонавий усулларини шаклланишига олиб келмоқда.

М. Портер томонидан кластерли бошқарувни шакллантиришнинг икки хил фундаментлар ёндашуви ўзаро фарқланиб, ихтисослашган ва ҳудудий турларга ажратилади. Ушбу ёндашув бугунги кунда ҳам амал қилган ҳолда қуйидаги тартибда тавсифланади:

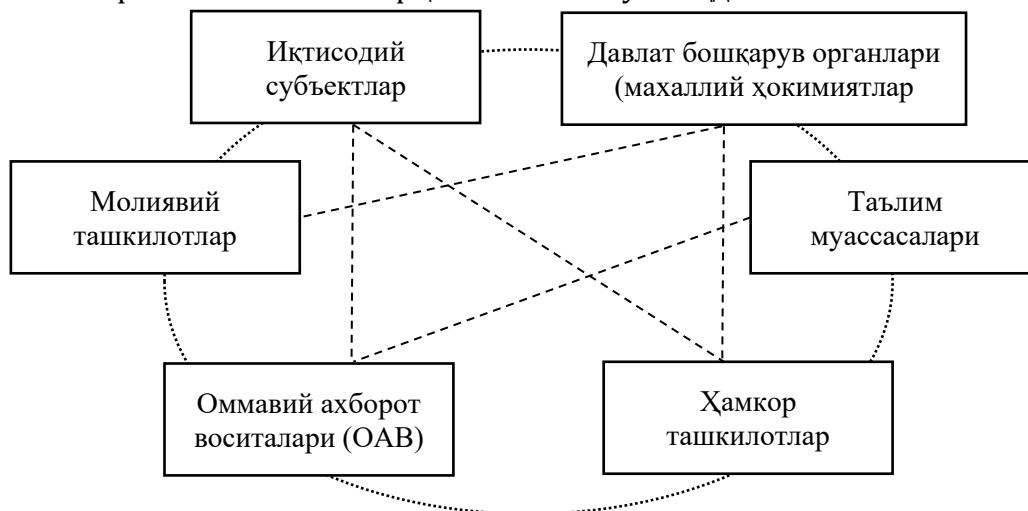
- ихтисослашган агрокластерлар – маълум бир турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш, уларни қайта ишлаш орқали истеъмол маҳсулотлари ишлаб чиқариш соҳасида фаолият олиб борувчи қишлоқ хўжалиги субъектлари, корхона ва ташкилотларнинг ўзаро интеграцион муносабатларга киришишида намоён бўлади. Бу турдаги агрокластер таркибига кирувчи иқтисодий субъектлар ўртасидаги ўзаро боғлиқлик вертикал ва горизонтал ҳамкорлик алоқаларидан самарали фойдаланишга қаратилган бўлади. Бундай агрокластерлар фаолиятини ривожлантириш орқали мамлакатлар халқаро даражадаги қўшилган қиймат занжиридаги иштирокини кенгайтириш билан биргаликда, улар томонидан ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг глобал рақобатбардошлигини оширишга эришадилар.

- ҳудудий (ёки нуқтали) агрокластерлар – географик жиҳатдан бир-бирига ўзаро яқин жойлашган қишлоқ хўжалиги субъектлари, корхоналар, ташкилотлар ўртасидаги барқарор ижтимоий-иқтисодий муносабатларга асосланган хўжалик юритувчи гуруҳни

англатади. Бу турдаги агрокластерлар миллий қўшилган қиймат занжирини яратиш билан биргаликда, ички бозорни тўйинтириш имконини беради.¹

Жаҳон амалиёти таҳлиliga кўра, АҚШнинг Луизана, Оклахома, Вашингтон шататлари хуудларида ташкил этилган агрокластерлар жаҳондаги энг йирик агрокластерлар ҳисобланади. Жумладан, Калифорния штати ўзининг вино ишлаб чиқариш кластери билан жаҳонда ном қозонган ҳисобланади. АҚШ агрокластерлар фаолиятини ривожлантиришда юқори технологик маҳсулотлар ишлаб чиқаришга қаратилган бошқарув амалиётига эга эканлиги билан характерланади. Худди шундай агрокластерларни бошқариш амалиёти Буюк Британия, германия, Франция, Италия, Нидерландия, Швейцария, Дания, Болгария каби Европа Иттифоқи мамлакатлари учун ҳам хос ҳисобланади. Шунингдек, сўнгги йилларда Хитой, Япония, Сингапур ва бошқа Жануби-Шарқий Осиё мамлакатларида агрокластерлар фаолиятини бошқаришда АҚШ ва Европа мамлакатлари амалиётига ўтишга қаратилган ислохотлар амалга оширилмоқда.²

Агрокластер фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқаришнинг жаҳон амалиёти таҳлиliga кўра, тараққий этган, жумладан жадал ривожланаётган мамлакатлар қишлоқ жойларида ўсиш нуқталарини ривожлантиришда инновацион агрокластерларни ривожлантиришга устуворлик қаратилмоқда. Бу турдаги агрокластер таркибий жиҳатдан нафақат қишлоқ хўжалиги субъектлари, балки унга хизмат кўрсатувчи илм-фан, таълим, логистик хизматлар каби бошқа соҳа вакиллари ўртасидаги интеграцион бирлашмаларни шаклланиши орқали намоён бўлмоқда.

1-расм. Агрокластер фаолиятини ташкил этиш бўйича О.Солвеллнинг “Базавий” модели³

Миллий иқтисодиётнинг турли тармоқлари, жумладан, аграр соҳада кластер фаолиятини ташкил этиш ва уни бошқаришнинг базавий модели О. Солвелл томонидан

¹ Porter, M. E (1998). Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review, November-December: 77-90

² Лисин М. Н. Создание инфраструктуры регионального кластера субъектов малого предпринимательства АПК в форме аграрного инфраструктурного парка // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2013. № 4. С. 83.

³ Solvell O. (2008). Clusters. Balancing evolutionary and constructive forces. Ivory Tower Publishers, Stockholm, Sweden. 138 p. URL: <https://irp-cdn.multiscreensite.com/bcb8bbe3/files/uploaded/redbook.pdf> маълумотлари асосида тузилган

ишлаб чиқилган бўлиб, бунда унинг таркибий элементлари қуйидагилардан ташкил топади:

- иқтисодий субъектлар – бунда кластер миллий иқтисодиётнинг қайси тармоғидан ташкил этилган бўлса, айнан ўша соҳада фаолият юритаётган хўжалик субъектлари назарда тутилади. Агроткластер таркибий тузилишида иқтисодий субъектлар қишлоқ хўжалиги фаолияти юритувчи иқтисодий субъектларни ўз ичига олади. Бунда улар чуқур интеграцион муносабатларга киришган ҳолда умумий ижтимоий-иқтисодий манфаатлар учун иқтисодий ривожланиш салоҳиятларидан фойдаланиш самарадорлигини оширишга қаратилган бошқарув амалиётига ўтадилар;

- давлат бошқарув органлари (махаллий ҳокимиятлар) – кластер ташкил этилган тармоқда давлат томонидан амалга оширилаётган ислохотларни ишлаб чиқиш ва уларни амалиётга жорий этишда иштирок этувчи давлатнинг мутасадди ташкилотлари, вазирликлар, идоралар, қўмиталар, агентликлар, маҳаллий ҳокимият органлари ва шу каби бошқа ташкилотлар назарда тутилади. Шу билан биргаликда, мазкур ташкилотлар кластер фаолиятини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш бўйича турли имтиёзлар ажратиш бўйича тегишли қарорлар қабул қилиш ваколатига ҳам эга бўлади;

- оммавий ахборот воситалари – оммавий ахборот воситалари замонавий рақобат курашида агрокластернинг брендини шакллантириш ва маркетинг фаолиятини ривожлантиришда муҳим аҳамият касб этади. Шу билан биргаликда, агрокластер фаолияти тўғрисида маълумотларни истеъмолчиларга етказишнинг асосий дастакларидан бири ҳисобланади. Шу сабабли ҳам агрокластер фаолиятини ташкил этишда оммавий ахборот воситалари билан ўзаро ҳамкорлик алоқаларини йўлга қўйилиши талаб этилади;

- молиявий ташкилотлар – бунда агрокластер фаолиятини ривожлантиришда унга молиявий хизмат кўрсатувчи тижорат банклари, микромолиялаштириш ташкилотлари, суғурта фондлари, бюджетдан ташқари мақсадли фондлар, маҳаллий ва халқаро даражадаги донор ташкилотлар, кредит уюшмалари назарда тутилади. Жаҳон амалиёти таҳлилига кўра, АҚШ ва Ғарбий Европа мамлакатларида хўжалик фаолияти юритаётган йирик агрокластерлар таркибига махсус фондлар ташкил этилган бўлиб, улар ихтиёридаги молиявий ресурслардан агрокластер таркибига кирувчи қишлоқ хўжалиги субъектлари инновацион бошқарувини ривожлантиришни молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш жараёнида кенг фойдаланилади.⁴

О. Солвелл томонидан ишлаб чиқилган агрокластер фаолиятини ташкил этишнинг “Базавий” моделида кластер таркибига кирувчи корхона ва ташкилотлар ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик алоқаларининг ёўлга қўйилиши, жумладан, унга таъсир кўрсатувчи ташқи омиллар кластер фаолияти сифатида баҳоланади. Бунда агрокластер фаолиятини бошқариш самарадорлиги ҳамкорлик алоқаларини мустаҳкамланишида деб баҳоланади.⁵ Олим томонидан агрокластерга қўшилган қишлоқ хўжалиги субъектларининг иқтисодий фаолиятида содир бўладиган тенденцияларнинг инобатга олинмаганлиги моделнинг камчилиги сифатида баҳоланади.

⁴ Solvell O. (2008). Clusters. Balancing evolutionary and constructive forces. Ivory Tower Publishers, Stockholm, Sweden. 138 p. URL: <https://irp-cdn.multiscreensite.com/bcb8bbe3/files/uploaded/redbook.pdf>

⁵ Solvell O. (2008). Clusters. Balancing evolutionary and constructive forces. Ivory Tower Publishers, Stockholm, Sweden. 138 p. URL: <https://irp-cdn.multiscreensite.com/bcb8bbe3/files/uploaded/redbook.pdf>

Таҳлилларга кўра, агрокластер фаолиятини ташкил этиш бўйича О. Солвелл томонидан ишлаб чиқилган “Базавий” модел уни ташкил этувчи таркибий корхона ва ташкилотлар ўртасида ўзаро ҳамкорлик муносабатларини мустаҳкамлашга асосланган. Бунда агрокластер таркибига кирувчи ҳар бир ташкилот мустақил бошқарув амалиётига асосланиши айтиб ўтилган. Яъни агрокластернинг таркибий корхона ва ташкилотларида бошқарув функционал ёндашув асосида ташкил этилиши лозимлиги кўрсатилган. Шу сабабли моделда агрокластер бошқарувини амалга оширишнинг устувор йўналишлари аниқ кўрсатилмаган.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Porter, M. E (1998). Clusters and the New Economics of Competition. Harvard Business Review, November-December: 77-90
2. Лисин М. Н. Создание инфраструктуры регионального кластера субъектов малого предпринимательства АПК в форме аграрного инфраструктурного парка // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. 2013. № 4. С. 83.
3. Solvell O. (2008). Clusters. Balancing evolutionary and constructive forces. Ivory Tower Publishers, Stockholm, Sweden. 138 p. URL: <https://irp-cdn.multiscreensite.com/bcb8bbe3/files/uploaded/redbook.pdf>